

Маријан Хронски
ПОБУНА СЛОВАЧКИХ ВОЈНИКА
У КРАГУЈЕВЦУ

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворника
Marián Hronský
VZBURA SLOVENSKÝCH VOJAKOV V KRAGUJEVCU,
1988.

Превео са словачког
Ратислав Поповић

Стихове песме Војтеха Михалика
Песме о крајугевачким љубуњеницима
превео Мирослав Демак

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2024.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су



Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

МАРИЈАН ХРОНСКИ

ПОБУНА
СЛОВАЧКИХ ВОЈНИКА
У КРАГУЈЕВЦУ



ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД



Народна библиотека
ВУК КАРАЏИЋ
Крагујевац

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

Блаћом ровова йойрсаће вам срца,
боћом блаћосиљали руку која йуца,
курва истћорија у масци свећнице младе,
искидаће шћебе, скидаће на хиљаде,
али неће йућњи дубинушка сћара,
мрћва йроза виси са лица цара,
да, за све цареве исковаћемо окове,
йосћодо йенерали чућће народе када йоворе,
они својом крвљу исћисују йланове ойерације,
йресецају фронтћ и животћ у жицама који је,
из Краћујева йледаш домовину и своју жену,
на сунчану кућу и ливаду йокошену,
зайуцаће шће руке, боћом блаћосиљане
да више не узимају оружје, не задају ране,
свећћ ћеш раскуйусаћчи йойућћ цака кромћира,
йосћодо йенерали слушајће шћо народ бира!

(Одломак из песме Војтеха Михалика
Песма о краћујевачким йобућеницима)



Модел споменика учесницима
крагујевачке побуне у Крагујевцу

УВОД

Када смо прикупљали материјал и почели да исписујемо странице ове књиге, поред неизвесности у погледу реакције читалаца, највише нас је мучило то што смо имали неки осећај несигурности, у смислу да је наслов *Устџанак словачких војника у Крајујевцу* сувише узак, будући да говори о стварима које захватају много шири оквир и имају већи домет. Стално нам се наметала мисао да је то својеврсна збијена заоставштина читаве генерације наших дедова, а данас у већини случајева већ и прадедова који су преживели, а у многим случајевима и оних који нису преживели Први светски рат. Данас је у животу остало само веома мало директних савременика Првог светског рата, док се очевици крагујевачке побуне могу побројати на прстима две руке. При томе, најмлађи међу њима већ су напунили респектабилну старост од 87 година.

Узбуђење које смо осећали током припреме и писања ове публикације, а које је у значајној мери градирано читање и бележење сећања на Крагујевачку побуну, готово нас је навело на мишљење да је ово драматично питање некако више створено за уметника, односно да сваки напор од стране историчара да га прикаже у популарно-научној форми, може испасти депласиран, будући да сваки покушај да се наратив усклади са стварношћу неминовно доводи до тога да то буде науштрб драматичности у развијању сижера.

Словачко уметничко стваралаштво, посебно филм и поезија, одавно је већ овековечило ову тему. Филм *Четирдесет четири*, који већ припада златном фонду кинематографије, а чије уметничке вредности остају трајне, заувек је урезан у

сећање наше генерације. Истовремено је поменуто уметничко стваралаштво изнедрило и неколико легенди, са којима се, посматрано са историјског становишта, није могуће сложити. При томе, буржоаска штампа и историографија, ако су уопште писале о крагујевачким догађајима 1918, допринеле су својим уделом дезинформисању ширег круга наше јавности.¹

Млада словачка марксистичка историографија, с обзиром на објективне услове свог развоја и раста, у налету других, приоритетнијих задатака, за сада није успела да испуни ову – заиста специфичну – улогу. Дуго није располагала ни довољним материјално-истраживачким капацитетима, које до данас убрзано допуњава. Наша публицистика је објављивала тек повремено чланке који су, поред неколико запажених прилога, обухватили само општа сазнања историографске литературе.²

¹ Наведени прилози буржоаске штампе и историографије били су дезинформативног карактера, пре свега из разлога што крагујевачкој побуди нису придавали заслужено место у национално-ослободилачком и револуционарном процесу словачког и чешког народа 1918. године, који је кулминирао стварањем Чехословачке Републике. Истовремено, ова литература и публицистика настојале су да замагле или умање утицај идеја Велике октобарске социјалистичке револуције на овај револуционарни чин словачког народа и сврстају га међу обичне побуне изазване глађу, односно антијеврејске акције које су имале трагичне последице.

² Буржоаска штампа је извесне вести о крагујевачкој побуди доносила најчешће поводом њених јубиларних годишњица, али са становишта пружања информација о правим узроцима и току побуне, оне у већини случајева нису вредне веће пажње – она се више фокусирала на трагичне последице побуне. Међутим, дневни лист *Slovenský denník* је 22. октобра 1924. објавио занимљиво сведочење српске савременице тог догађаја, чији значајан део цитирамо у раду. Осим дела К. А. Медвецког *Словачки преврати (Slovenský prevrat)*, Трнава 1930, том I, стр. 70-71), није могуће издвојити у први план ниједан други прилог што се тиче словачке буржоаске историјске литературе. Од чешке књижевности треба поменути дело Јана Опоченског *Крај Аустро-Угарске монархије (Konec monarchie rakousko-uherské)*, Праг 1928, том I, стр. 149-150) и, можда, још само сведочанство словачког савременика побуне, Јозефа Худечека, о преком суду и стрељању у Крагујевцу, које је у успоменама учесника у Првом светском рату

Међу озбиљнијим прилозима посебно треба издвојити танку књижицу под насловом *Крађујевачка њобуна* у издању Окружног комитета Савеза антифашистичких бораца у Тренчину и малу пригодну публикацију Тренчинског музеја под насловом *Крађујевац – 60 година од њобуне 71. Пешијском њука*, а пре свега научну студију коју је објавио регионални Властиведни зборник Поваџиа.³ Велики допринос

Домовина у време рађа објавио Алојз Жипек (*Domov za války*, V, Праг, 51-52). Као што се на први поглед види, у овим опсежним публикацијама крагујевачкој побуни посвећене су највише две странице.

³ Од озбиљнијих подухвата, посебну пажњу треба обратити на прилог Алфонза Лоботке под насловом *Дрођарски њук* (*Drotársky regiment*), који је излазио у наставцима поводом 50. годишњице устанка у листу *Roľnícke noviny* (8–19. јуна 1968), тим пре што је он донео неке резултате произашле из сарадње са савременицима побуне. У овом раду се позивамо на неке од њих, као што су сведочења Јана Гараја, Јана Летриха и Јана Лојшке. Неколико занимљивих сећања објавио је и часпис *Ludové čítanie* (25. маја 1958, бр. 10) под насловом *Успомене крађујевачких хероја* (*Spomienky kragujevských hrdinov*), из којих цитирамо успомене Павла Матејеца из Сучана, округ Мартин.

Публикација Савеза антифашистичких бораца *Крађујевачки успанак* (*Kragujevacká vzburá*, Тренчин 1958) објављена је поводом 40. годишњице устанка и садржи 20 страница текста. Био је то пионирски чин, а његов непознати аутор, односно аутори били су у респектабилној мери упознати са темом крагујевачке побуне и историјом 71. пешадијског пука. Посебна публикација Тренчинског музеја поводом 60. годишњице крагујевачке побуне под насловом *Крађујевац – 60 година од њобуне 71. њешађијског ѡренчинског ѡука* (*Kragujevac – 60 rokov od vzbury 71. pešieho trenčianskeho pluku*, Тренчин 1978) садржи 25 страница текста, а њен аутор је Јозеф Орсаг. У зборнику *Vlastivedný zborník Považia* (1970, бр. 10, стр. 83–116) Душан Халај и Микулаш Крхо су објавили студију под насловом *Побуна дођунског бађаљона 71. њешађијског ѡука јуна 1918. ѡдине у Крађујевицу* (*Vzbura náhradného práporu 71. Pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevci*). Студију је објавила издавачка кућа Vydavateľstvo Osveta у Мартину и по обиму и садржају ради се о највећем доприносу који је словачка историографија до сада посветила побуни. Званично је посвећена сећању на стрељане војнике из округа Жилина и Чадца. Међутим, она по много чему далеко превазилази овај оквир и њена снага лежи пре свега у пионирском раду са савременицима побуне из поменутог краја. Разумљиво је да из ње црпи материјал и наша публикација. Осим тога, други историјски радови и студије словачке историографије, који се односе на период Првог светског рата, баве се питањем крагујевачке побуне само маргинално, а у њима има и доста нетачности и противречних тврдњи. Највећу пажњу овој про-

пружило је публикување појединих релевантних докумената везаних за питање крагујевачке побуне.⁴

У овој ситуацији, не може да чуди да је питање побуне словачких војника у Крагујевцу боље обрадила чешка војна историографија, док је знатно напредовала и југословенска, а зачудо, драгоцену сазнања је донела и новија аустријска историографија.⁵ Зато када су створени повољни услови у

блематици посветили су радови који се баве одјеком Октобарске револуције у Словачкој. То су, на пример, радови Људовита Холотика *Октобарска револуција и национално-ослободилачки покрети у Словачкој 1917–1918 (Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917–1918*, Братислава 1958, стр. 100–102); Мариана Хронског *Октобарска револуција и оружани облици антиирајнон, национално-ослободилачкој и револуционарној покретиа словачкој народа 1918. године (Októbrová revolúcia a ozbrojené formy protivojnového, národnoslobodzovacieho a revolučného hnutia slovenského ľudu v roku 1918*, Slovánské štúdie, 1978, бр. 19, стр. 70–71) и др. Порука Крагујевачке побуне дотакло се и дело Ивана Камењца *Почеци марксистичке историјске мисли у Словачкој (Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*, Братислава 1984).

⁴ У историјском годишњаку *Slavín* (1971, IV, стр. 67–90) Ладислав Хубенак је објавио у словачком преводу неке од важних докумената који се односе на крагујевачку побуну, а овде читалац може довршити читање последњег дела опширног завршног извештаја војне правосудне истражне комисије од 29. јуна 1918. године, који износимо у прилогу 9. Остале документе који се односе на крагујевачку побуну и ширу проблематику са којом се читалац сусреће у овом делу саставио је и објавио Људовит Холотик у едицији Документи (Dokumenty) *Социјални и национални покрети у Словачкој од Октобарске револуције до стивања чехословачке државе (Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu*, Братислава 1979). Читаоцу скрећемо пажњу да они садрже и такорећи комплетне извештаје агента Хуберта Јиндре (стр. 183–191).

⁵ Са чешке стране то су углавном дела Карела Пихлика *Побуна 71. јуна јуна 1918 (Vzpoura 71. pluku v červnu 1918*, Праг 1956); *Побуне њовајинника из руској заробљеништва у њролеће 1918 (Vzpoury navrátilců z ruského zajetí na jaře 1918*, Праг 1964), у којима се налази и богата референтна грађа која упућује на изворне фондове Војног архива (Kriegsarchiv) у Бечу. Са југословенске стране, то је студија Бернарда Стулија *Војна побуна у Крагујевцу 1918*, објављена у Архивском алманаху (2/3 Београд 1960, стр. 269–275). Традицијом крагујевачке побуне међу југословенском омладином бави се студија Миролуба Васића *Акције југословенске омладине за одбрану независности Чехословачке Рејублике 1938–1939*. (Историјски часопис, 32, 1984, бр. 2). Међутим, посебну пажњу тре-

оквиру издавачких могућности, одлучили смо да узмемо перо у руке и покушамо да нађемо пут до свести ширег круга наших читалаца, макар и тумачењем главног значења и заоставштине крагујевачке побуне, која је трајна, а уједно веома жива и актуелна и данас.

Да бисмо у томе бар делимично успели, морали смо да уложимо много труда и рада у домену хеуристике. Поготово када је реч о прибављању изјава савременика – непосредних учесника крагујевачке побуне.⁶ Трудили смо се да их за потребе рада прикупимо што више и верујемо да читаоцу неће досадити можда понегде опсежније конфронтирање њихових исказа са стварношћу, односно њихова употреба у виду средства за употпуњавање или потврђивање чињеница.

ба обратити на публикацију Драгољуба М. Петровића *Побуна Словака у Крајујевцу 1918. године*, објављене у Крагујевцу 1968. године, која садржи 75 страна текста. Што се тиче аустријске историографије, треба скренути пажњу на колективни рад R. G. Plaschka, H. Haselsteiner и A. Suppan *Унутрашњи фронт (Innere Front – Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*, Беч 1974, том I, стр. 385–400). Утемељен на богатим архивским истраживањима, овај рад пружа драгоцене увиде и у проблематику повратника из руског заробљеништва.

⁶ Сећања савременика на које се аутор позива у публикацији, осим штурих извода преузетих из часописа, архивирана су на следећи начин: Сећања Јана Кусенде, Штефана Хермана, Урбана Мичуде, Штефана Блашка, Вацлава Кордоша, Михала Петра, Јана Суrowsког, Вилибалда Штефанеца, Јана Захуменског, Штефана Шкорваге, Јана Шпичиака и Исофа Гашпара депонована су у Одељењу за архивирање и документацију Војноисторијског института ОВДС Братислава, под ев. бр. 820, 821, 828–831. Сећања Алојза Хвастека и Јозефа Холубека засад су необрађена (непрекуцана) и налазе се у фонотеци ВИУ ОВДС Братислава. Тамо су и сећања Јана Хвастека, Јана Цабука, Карола Ондре, Адама Шушлика и Људовита Кожака. Међутим, ова потоња сећања су у власништву Повашког музеја у Жилини, који је омогућио аутору да се упозна са њима током припреме ове публикације. Иначе, аутор се упознао са још неколико сећања и исказа непосредних учесника крагујевачке побуне. Пошто их у свом раду не цитира, нити се на њих директно позива, не сматра потребним да их детаљније помиње. То се, међутим, не односи на успомене југословенских савременика, које је, са једним изузетком (успомене Српкиње објављене у дневном листу *Slovenský denník* 24. октобра 1924), аутор преузео и превео из дела Драгољуба М. Петровића *Усїанак Словака у Крајујевцу 1918. године*.

Гајимо наду да га неће одвратити ни наша настојања да питање крагујевачке побуне сагледамо као део ширег контекста Првог светског рата и његових последица.⁷

Један од наших примарних задатака био је да проучимо сву расположиву званичну архивску, изворну грађу која се односи на крагујевачку побуну.⁸ Покушали смо ову грађу директно протумачити у прилично широкој, а надамо се и ефикасној мери.

За ширу информисаност захтевнијег читаоца, ради његовог дубљег увида у проблематику и евентуалне провере веродостојности историјских извора из којих ова публика-

⁷ Уколико би читалац желео да се детаљније упозна са ширим историјским контекстом Првог светског рата, на располагању му је објављена бројна литература на свим језицима. Ипак, нашим читаоцима су најдоступније колективне публикације *Црвено-бела и румена* (*Červeno-bílá a rudá*, Праг 1967) и *Први светски рат* (*První světová válka*, Праг 1968). Делимичан и специфичан поглед са фокусом на Словачку у време Првог светског рата покушао је да да и Мариан Хронски у својој студији *Словачка у време Првој светској рату и сиварање чехословачке државе* (*Slovensko za prvej svetovej vojny a vznik československého štátu*, *Historický časopis*, 27, 2, 1979, стр. 222–276), као и у монографији *Словачка у време рођања Чехословачке* (*Slovensko pri zrode Československa*, Братислава 1987).

⁸ Сви основни архивски извори који се односе на крагујевачку побуну налазе се у Војном архиву у Бечу у фонду Министарства рата (К.М.) 1918 под разним сигнатурама. Искрпно их је приредио поменути рад аустројских историчара, опремљен обимним референтним апаратом. Међутим, значајан део ових докумената је већ фотографисан и похрањен у Државном централном архиву ССР у Братислави. За словачког читаоца су ови фотографисани документи најдоступнији у Архиву Института за марксизам-лењинизам ЦК КСС у Братислави. Тамо се налазе у збирци „СРХ“, инв. јед. 488. Неколико других докумената везаних за крагујевачку побуну (службене природе) са којима се аутор упознао налази се и у другим архивима. На пример, у Војноисторијском архиву у Прагу (*Fond Vojenského velitele VV/Bratislava*). Документи о крагујевачкој побуни налазе се у президијалним списима Војне команде Братислава (К. К. 5 Братислава 1918), при чему су углавном сви похрањени у кутији број 90-20/30. Крагујевачке побуне дотичу се и неки извори службене природе, који се чувају у Округном архиву у Тренчину, у Државном обласном архиву у Њитри и Књижевном архиву Матице словачке у Мартину. За проблематику крагујевачке побуне, међутим, они имају маргинални значај.

ција црпи податке, у кратким напоменама уз увод дајемо основну оријентацију о изворима и литератури. У извесној мери читаоцу могу бити од користи и документа у прилогу књиге, углавном до сада необјављених, а вероватно и обимнији фотографски и илустративни материјал.⁹

Овом приликом сматрам својом дужношћу и чашћу да се захвалим свим живим учесницима крагујевачке побуне, који су и поред свих тешкоћа показали велику вољу за сарадњу. Слично томе, изражавам захвалност и месним народним већима општина из којих су потицали стрељани учесници крагујевачке побуне. На крају, желим да се захвалим научноистраживачким институцијама које су нам радо уступиле за истраживање своје фондове и збирке. Посебна захвалност припада особљу Словачког народног музеја у Братислави, Поважског музеја у Жилини, а посебно Тренчинском музеју у Тренчину, који је постао главни иницијатор и покровитељ другог издања ове публикације.

По питању другог издања, једино што се може додати јесте да је оно делимично допуњено новим сазнањима у уводним, а посебно у последњим поглављима, која говоре о последицама, баштини и традицији побуне. Читалац ће овде пронаћи и неколико нових фотографија у боји и црно-белих.

Аутор

⁹ Документи објављени у прилозима имају циљ да читаоцу употпуне слику о проблематици којој је посвећена ова публикација. Већина њих досад није објављена. Исто важи и за фотографски (илустративни) материјал. Ипак, треба додати да, поред сопствене збирке аутора, овај материјал највећим делом потиче из збирки Тренчинског музеја у Тренчину и Словачког националног музеја у Братислави.

*Јарко сунце иза црних облака ка земљи сјуушиа се,
ујарски војници, словачки младићи у борбу одлазе.*
(Из песме словачких војника 71. пешадијског пука)

У ПОЗАДИНИ И НА ФРОНТОВИМА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Средином врелог лета 1914. године погодио је генерацију која до тада није доживела велики ратни сукоб стравичан ударац – избио је Први светски рат. Стигао је месец дана након неочекиване вести да су у Сарајеву 28. јуна 1914. године у атентату убијени хабзбуршки престолонаследник, надвојвода Франц Фердинанд и његова супруга, војвоткиња Софија Хотек. Атентат су извршили чланови студентске фракције „Уједињење или смрт“ великосрпске националистичке официрске организације „Црна рука“ током провокативног инспекцијског путовања Франца Фердинанда у Босну и Херцеговину у склопу летњих маневара аустроугарске војске. Међутим, српска влада није знала ништа о припреми атентата, а будући да је Србија била исцрпљена балканским ратовима из периода 1912-1913. године, није била ни заинтересована за сукоб са Аустро-Угарском.

Атентатом је кулминирала напетост између Србије и Аустро-Угарске, која је од анексије Босне и Херцеговине 1908. расла формално непрекидно, али у стварности само привидно. Одлучено је да се атентат искористи као изговор и да се војном интервенцијом казни и покори непослушна Србија, која је представљала највећу препреку аустроугарском империјализму у његовим експанзионистичким плановима за

дефинитивно учвршћивање превласти на Балкану. Аустро-угарски империјализам је решио да то учини уз помоћ и под притиском немачког империјализма, који је имао аспирацију да успостави потпуну доминацију Немачке над централном и југоисточном Европом. Под његовим притиском Аустро-Угарска је Србији поставила ултиматум који је садржао за њу неприхватљиве захтеве и услове. Одбијање ултиматума Аустро-Угарска је искористила као повод за објаву рата Србији 28. јула 1914. То је изазвало ланчану реакцију. Русија је, везана споразумом са Србијом, 29. јула наредила делимичну мобилизацију против Аустро-Угарске, коју је следећег дана проширила на општу мобилизацију. Немачка је то сматрала непријатељским чином – 31. јула послала је ултиматум Русији, а 1. августа јој објавила рат. 3. августа објавила је рат Француској. Истог дана немачке трупе су ушле у Белгију. Нарушавање неутралности Белгије представљало је повод за улазак у рат Велике Британије и њених доминиона (4. августа 1914. године). 6. августа 1914. године је ушла у рат на страни Антанте Црна Гора, 23. августа Јапан, а 17. децембра Египат. Централним силама се 29. октобра 1914. године придружила Турска. Током 1915. се на страну Антанте сврстала Италија (23. маја), док се Бугарска придружила Централним силама (14. октобра). Друге државе су ушле у рат тек у каснијим годинама, од којих је значајан улазак Румуније (27. августа 1916), и посебно САД (6. априла 1917. године) на страни Антанте.

Овако затегнуте противречности између коалиција империјалистичких сила Антанте – Француске, Русије и Енглеске – и Централних сила на челу са Немачком и Аустро-Угарском око нове расподеле сфера утицаја великих сила у свету, извора сировина, као и тржишта за пласман робе резултирале су ратним сукобом који је прерастао у Први светски рат у који су увучене 33 земље са једном и по милијардом становника.

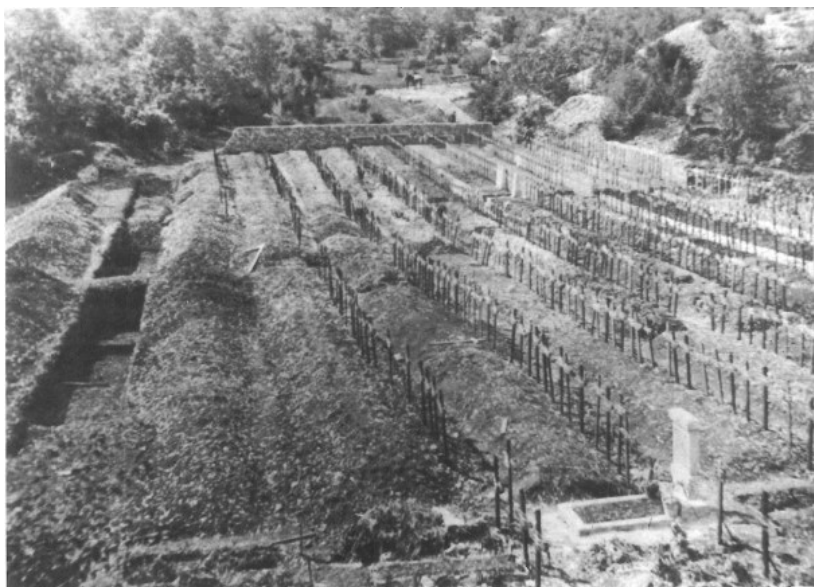
Најважнији фронт Првог светског рата постао је Западни фронт. Наиме, тамо су наспрам себе стајали главни ривали

ратног сукоба – Немачка против Француске и Енглеске. Он је био најважнији и из разлога што је ту био концентрисан значајан део ратног потенцијала оба непријатељска блока. Ту су почеле борбе када су остале државе тек вршиле мобилизацију. Борбе су започеле 2. августа 1914. када су немачке трупе упале у Луксембург, а сутрадан и у Белгију, потиснуле белгијску војску, која се храбро борила према Антверпену, а у тзв. пограничним борбама у Арденима 20–25. августа поразиле француске армије заједно са енглеском експедицијом војском. Планирана окупација Париза и дефинитивно сламање француских трупа од стране Немаца су се чинили на дохват руке, тако да су почели са освајањем Марне. Међутим, након пораза у бици на Марни (5–9. септембра), немачке трупе су морале да се повуку на линију Компјејен–Рем–Варен, северно од Вердена, где су почеле да се укопавају. Концепт блицкрига на Западном фронту је пропао, а рат је попримио готово кристално јасан облик рововског ратовања.



Јубиларна значка издата
поводом борби аустроугарске војске у Галицији

На Источном фронту, руске трупе су 17. августа 1914. године отпочеле операције у Источној Прусској са циљем да униште 8. немачку армију. Али после првих успеха руских трупа, Немци су под новом командом генерала Паула фон Хинденбурга прешли у офанзиву и поразили 1. и 2. руску армију. На галицијском делу Источног фронта руске трупе су биле успешније. Овде су 23. августа 1914. аустроугарске трупе кренуле у офанзиву са намером да изненаде неорганизоване руске снаге. Напредовале су (са севера према југу) са 1, 4. и 3. армијом и са армијском групом генерала Хермана Кевеша (36 пешадијских и 12 коњичких дивизија) против 4, 5, 3. и 8. руске армије (31 пешадијска и 10 коњичких дивизија). Руси су напредовали са 4. и 5. армијом са севера и 3. и 8. армијом са истока, концентришући се на Пшемисл и Лавов. Аустроугарске трупе покушале су да се супротставе на оба правца, што је 1. и 4. армији у почетку и полазило за руком, али је до краја августа њихов отпор био исцрпљен.



Једно од гробаља палих аустроугарских војника на Источном фронту током Првог светског рата

На јужном крилу, аустроугарска 3. армија и Кевешова група претрлпеле су пораз и морале да се повуку. После извршене допуне 2. армије са српског фронта, аустријска команда је покушала да изврши напад у рејону Лавова, али безуспешно. Ојачане руске трупе почеле су да угрожавају позадину аустроугарских армија код Лавова. У исто време, 5. руска армија је почела да продире у позадину аустроугарске 4. армије. Стога је 11. септембра аустријска команда наредила опште повлачење преко Дунајца, док је руска војска опколила Пшемисл. У исто време, козаци 8. армије генерала Алексеја Алексејевича Брусилова продрли су кроз клисуру реке Уж све до градова Хумене и Сњина, међутим, овај ударац је био само демонстративне природе. Губици на страни аустроугарских трупа били су велики: 250 хиљада мртвих и рањених и око 100 хиљада заробљених. Услед овог тешког пораза у Галицијској бици, Аустро-Угарска монархија је у наредним годинама рата дошла у незавидан положај својеврсне помоћне немачке силе.

Аустро-Угарска није бележила успехе ни на српском фронту, где је њена војна команда због своје надмоћи веровала у лак успех. Дана 12. августа 1914. године, 19 пешадијских дивизија, 7 ландштурмских бригада, две коњичке дивизије и 996 топова напало је на српских 12 пешадијских и 3 коњичке дивизије, као и 350 топова. Први контранапад српских трупа, вођен снажним јуришом, потиснуо је освајаче на првобитне положаје. Тек у новој офанзиви, започетој 20. септембра, аустроугарска војска је успела да пређе граничне реке и заузме чак и Београд. Међутим, српске трупе су 3. децембра кренуле у контранапад и истерале нападача из земље. Српски фронт се стабилизовао (до јесени 1915. године) на линији Дунав-Сава-Дрина. Четири месеца неуспешних борби на српском фронту коштала су Монархију 28.000 мртвих, 122.000 рањених и 77.000 заробљених.

Ток рата 1914. године показао је да ниједна држава која је водила рат није била у стању да оствари зацртане страте-



Аустроугарска пропагандна разгледница која показује борбу хусара под командом надвојводе Јосифа Августа од Аустрије

шке циљеве у тзв. краткотрајном рату. Стога, силе Антанте у 1915. години нису имале намеру да развијају офанзивне битке великих размера и првенствено су настојале да добију на времену ради проширења економске основе за дуго-трајан рат у циљу повећања бројног стања својих армија. Централне силе су наставиле да размишљају о развоју операција које би им донеле брзу победу на фронтима. Пре свега, оне су своје напоре концентрисале против руске војске како би је уништиле и окончале рат у Источној Европи. Према плану немачког и аустријског штаба, руске трупе је требало да буду уништене операцијом обухвата, тј. конвергентним ударима аустријских трупа у Карпатима и немачких трупа у Источној Прусској. Аустроугарске трупе започеле су офанзиву 23. јануара 1915. године на подручју клисуре реке Уж и Мукачева користећи снаге нове тзв. Јужне армије и 3. аустроугарске армије. Међутим, наишле су на јак отпор и нису успеле да пређу гребене Карпата. Након исцрпљивања аустроугарских трупа, руска војска (нарочито 8. армија ге-